

Grada

UDK 929. Pilar, Đ. (044)

Mato Artuković

(Hrvatski institut za povijest, Podružnica Slavonski Brod)

PISMA ĐURE PILARA U ARHIVU OBITELJI BRLIĆ

U Arhivu obitelji Brlić sačuvano je 17 pisama Đure Pilara Andriji Torquatu Brliću iz perioda od 1862. do 1868. Pisma su pisana iz Osijeka, Zagreba i Bruxellesa, mjesta u kojima se odvijala Pilareva intelektualna formacija. Đuro Pilar se rodio u Brodu 22. travnja 1846., a umro u Zagrebu 1893. u naponu snage i talenta.¹

Obitelj Pilar podrijetlom je iz Moravske, kamo je, prema usmenoj predaji, došla iz Španjolske. Pradjed Đure Pilara, Lovro, po zanimanju kovač, doselio se potkraj 18. st. u Brod. U brodskim crkvenim maticama prezime obitelji spominje se kao Pilaš, Pillaš, Pilarsh, Pilarš i Pilar. Ta je obitelj hrvatskoj kulturi i znanosti dala nekoliko izuzetno velikih imena: Đuro Pilar, prvi školovani hrvatski geolog i jedan od najistaknutijih naših prirodoslovaca druge polovice 19. st; Martin Pilar, veliki arhitekt; Ivo Pilar, sin Đure Pilara, učeni pravnik, sociolog, antropolog, publicist. Zbog svoje rodoljubive hrvatske orijentacije za vrijeme kraljevske i komunističke Jugoslavije potpuno je eliminiran iz kulturne, znanstvene i intelektualne javnosti uopće. Njegovo kapitalno djelo "Die südslawische Frage und der Weltkrieg", u kojem pokazuje da je za svjetski rat kriva ponajprije srpska imperijalistička politika prema svojim susjedima (napisao ju je pod pseudonimom L. v. Südländ), otkupila je nakon 1918. Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca i uništila ga. Djelo je na hrvatski jezik prevedeno najprije 1943., a reprint toga izdanja objavljen je 1990. u izdanju Podružnice Hrvatske demokratske stranke Varaždin. Jedan od najpoznatijih hrvatskih medaljara i kipara, Ivo Kerdić, sin je sestre Đure Pilara, Terezije Pilar.²

¹ O znanstvenom i profesorskom radu te životnom putu Đure Pilara v. *Zbornik Gjuro Pilar*, (Zagreb, 1994), u izdanju HAZU Razreda za prirodne znanosti, Muzeja Brodskog Posavlja, Hrvatskog prirodoslovnog muzeja i Gradskog poglavarstva Slavonskog Broda. To je zbornik priloga sa znanstvenog skupa koji je održan u Brodu 1. listopada 1993.

² B. Jančiković, „Doprinos obitelji Pilar hrvatskoj znanosti i kulturi“, u: *Zbornik Gjuro Pilar*, (Zagreb, 1994), 39-45.

Pisma koja ovdje objavljujemo upućena su jednom od dobrotvora Đure Pilara, Andriji Torquatu Brliću. Ova pisma otkrivaju prije svega karakter mladoga Pilara i daju informacije važne za njega u đačkim i studentskim danima. Iz njih upoznajemo vrlo rano sazreloga mladića, ozbiljnog i odgovornog, marljivog učenika, vrijednog i vrlo darovitog studenta, zahvalnog za svaku pomoć dobrotvorima, ponajprije Strossmayeru, riješenog da se marljivim radom i poštenim ponašanjem pripravlja za buduće zvanje, kojim će koristiti domovini. Zahvaljujući posredništvu Andrije Torquata Brlića biskup Strossmayer prati novčanom potporom marljivog studenta (studira na Faculté des sciences de l'Université libre u Bruxellesu), koji unatoč svemu često živi i u oskudici. Zbog toga što nema novaca, ponekad ne može platiti taksu za ispit, mora poslati neplaćeno pismo prijatelju, ili ga pak spašavaju pozivi na ručak profesora s fakulteta da ne gladuje. Izdržava se i instrukcijama iz talijanskog, botanike, za profesore prevodi dopise sa španjolskog na francuski. Znao je uz to češki, njemački, engleski, latinski, grčki, služio se poljskim i ruskim.

Svestrano obdaren, sklon je filozofiji, o kojoj vodi rasprave s profesorom Tiberghienom, kasnije rektorom briselskog sveučilišta, koji zna cijenići sposobnosti mladića osiguravši mu svoje prijateljstvo. Iz pisama vidimo duboko religioznog mladog čovjeka, koji je za temelj svojih spoznaja uzeo čvrsto uvjerenje koje izražava riječima: "U Bogu, po Bogu i od Boga je sve." U slobodno vrijeme bavi se slikanjem, glazbom i igra šah.

Pisma nam otkrivaju i hrvatskog rodoljuba, uvijek zainteresiranog za sve što se događa u domovini. I slavenski osjećaji u njemu su jaki. Neprolazna je ona scena na večeri kod prof. Tiberghiena kada je jedna mlada Talijanka hrabrost Hrvata i drugih Slavena na jugu objasnila time što su to "divji i sirovi narodi, bez svakog naobraženja i civilizacije, koji neimaju ni pojma ob individualitetu te zaoto kao slipe u boj hrlje." Mladoj dami je bilo vrlo neugodno kad ju je gospođa Tiberghien upozorila da je taj obrazovani mladić pred njom Hrvat, pa se počela silno ispričavati. Pilareva lekcija gospođici i danas je aktualna: "Nie nužno, rekoh ja, gospodjice, da se izpričavate. Uzrok tomu je krivo mnjenje, koje na zapadu o nami vlada. Narod koji ljubi pjesništvo, pjevanje i glasbu, kojeg umni proizvodi u svih važnijih europskih jezicima su prevedeni, nije nenaobražen, a što nije sebičan i lukav kano zapadni narodi već gostoljubiv i iskren, sretniji je uz svoju prostotu nego Vaši zapadnjaci uz njihovu civilizaciju."

Pilar je i brodoljub. Vidi veliku budućnost Broda kao tranzitnoga grada, čiji razvitak sada onemogućava granica s Turskom.

Pisma koja ovdje donosimo, objavljuju se prvi puta. Do sada ih je koristio Franjo Bučar opširno ih prepričavši u prilogu "Iz đučkih dana Gjure Pilara" u "Obzoru" br. 187, 189 i 190 od 1935. Iz Bučareva priloga vidi se da je u Arhivu obitelji Brlić bilo 18 pisama Đure Pilara, no ovo posljednje, osamnaesto, iz ožujka 1868. se izgubilo, ali je i njegov sadržaj Bučar prepričao.

Nadamo se da će objavljivanje ovih pisama biti koristan prilog upoznavanju ovoga našeg velikana.

1.

Pilar kao učenik petoga razreda gimnazije čestita Andriji Torquatu Brliću imendan i preporučuje se za daljnju pomoć.

Buduć da Vi Božjom pomoćju danas Vaš imendan slavite, molim Vas, da i meni med ostalim moje sveserdno učestvovanje nad istim izkazati dopustite, i sa svim Vašim se radovati, da Vas je dobri Bog zdrava i sretna do sad uzderžao. Znajuć da Vi gospodine ne samo meni, nego i drugomu svaka dobra želite i po mogućnosti udělotvoriti nastojavate, nemogu ino neg moju najiskreniju želju izraziti, koja je, da Vi još mnogo lěta u koristnom tvorenju za obće dobro domovine zadovoljno i zdravo s blagom suprugom Vašom věk Vaš proživite i meni i nadalje Vašu dobrohotnost i naklonost podělite. Ako Vi tako u kasnijoj dobi života svoga plod Vašega sadašnjeg tvorenja ugodno i bezbědno uživali budete, i ovaj svetčani dan sa većim se veseljem opetovao, tada je moja želja, koju mi je sveto čuvstvo zahvalnosti nadalo izpunjena i meni ostaje još samo to za udělotvoriti, to jest Vašoj slici uzastopce slěditi i mene Vašim meni učinjenim dobročinstvom dostojnim učiniti.

Pouzdan u neograničenu dobrotu Božju, koja neće moje želje iz najčistijeg izvora iztočene nesaslišane ostaviti, prikazujem se

Vašoj

Blagodarnosti
kao zahvale dužan

Juraj Pilarš petoškolac

U Osieku dne 27. Studena 1862.

(opaska A.T. Brlića: odg. 16/1.863.)

2.

Pilar čestita Torquatu Novu godinu i moli za blagonaklonost koju mu je ovaj i do sada pokazivao.

Pri preporodu stare godine u novu nemogu ino neg da Vam tom prilikom moje želje izrazim. Nu hoteć jih napisati neimam više neg to reći: da Vas štujem i cěnim, da dobrotu i blagonaklonost, koju ste napram meni pokazali, osiguravaju Vam na uvěk moju zahvalnost. Svevišnji neka izlije sva svoja dobročinstva nad Vami i porodicom Vašom, neka povrati zdravlje Vaše, da uspěšno za dom i za rod dělovati možete.

Moj duboki naklon i pozdrav milostivoj gospodji.
 Primite blagorodni gospodine uvjerenje duboke naklonosti
 od
 Jurja Pilara
 učenika

Zagreb 23. Prosinca 1865.
 (opaska A.T. Brlića: odg. 22.1.866.)

3.

Pilar zahvaljuje na pomoći kojom ga Brlić prati i radosno mu priopćuje svoj uspjeh u školi.

Vi ste više put napram meni toliko dobrohotnosti pokazali, da nemogu ino nego da Vam sada plod moje poluljetne radnje na Zagrebačkoj gimnaziji saobćim, dočim Vas, kao prvi povod moga ovdašnjega boravljenja smatram. Meni nije ovdje u nauku ništa težje bilo, kao što ste mi Vi to blagorodni gospodine i predkazali, tako, da sam uz nešto pomnje dobio svjedodžbu s odlikom. U razredu je nas 23 izpitanih a 8 s odlikom medju kojima ja treće mjesto deržim. Moj verli sudrug a Vaš sestrić Amruš³ je prvi, što je i zaslužio, medjutim je ipak čudnovato, da nas perva trojica posve jednake svjedodžbe imamo; Amruš iz latinskoga i hervatskoga jezika vrlo dobro, a ja iz latinskoga i povjesti isto, inače sve izverstno; sudrug koji nas dēli slično. Inače smo mi, blagorodni gospodine, Milan i ja žestoki neprijatelji - ali nigdē drugdē neg kod šaha, gdē se izmēnično pobijamo.

Mislim gospodine da će te s mojom svjedodžbom zadovoljni biti, te se uvjereni da se Vaših preporukah nevrēdnim izkazao nisam.

Gjuro Baumaister je drugi. Gosp. Babukić⁴ dao mu je iz hervatskoga jezika dovoljno, što mu dakako nepristoji, jer se sa svakim sedmoškolcem u tom predmetu mēriti može.

Milostivoj gospodji cēlov ruke. Vam najbolje zdravlje a svim smērni pozdrav. Tim sam Blagorodni gospodine

Vaš ponizni sluga

Gjuro Pilar
 osmoškolac

Zagreb 12. Veljače 1866.
 (opaska A. T. Brlića: odg. 22/4.866.)

³ Milan Amruš (1848-1919), rođen je u Slavonskom Brodu, umro u Zagrebu. Sin vojnog liječnika Ivana Amruša i Jagode Brlić, poznate ilirske pjesnikinje. Liječnik i političar. Dva puta izabran za gradonačelnika Zagreba. Saborski zastupnik. Zalagao se za osnivanje Medicinskog fakulteta u Zagrebu.

⁴ Vjekoslav Babukić (1812-1875), rođen u Požegi. Završio je studij filozofije i prava. Istaknuta osoba hrvatskog narodnog preporoda. Profesor hrvatskog jezika na zagrebačkoj Pravoslavnoj akademiji.

4.

Pilar zahvaljuje na čestitki za imendan i obećaje da će se marljivim radom i poštenim ponašanjem pripravljati za buduće zvanje, kojim će koristiti domovini.

Posve usrećen Vašim listom o Gjurgjev-danu, zahvaljujem Vam na blagonaklonosti, koju mi u njem bělodano pokazaste, zahvaljujem Vam na naputcih, kojimi mi naznačiste, kako u buduće za dom i za rod dĕlovati imam, zahvaljujem se napokon i na svih plemenitih željah, koje ste mi kao plemeniti čestitatelj za moj imendan na dar prinĕli.

Serca moga jedina je želja domovinu u sreći i blagostanju vidĕti; zato mi je milo da ste u meni zadnjim listom podkrĕpili mnĕnje, da naša domovina najviše garancije svoje samostalnosti i slobode nalazi u savezu s Ugarskom krunom, stoga ću tristolĕtnicu slavnoga junaka našega, Zrinjskoga, smatrati preporodom naše slobode i novom erom naše narodnosti. Osobno ću za narodnost sve učiniti, što mi samo leži u slabih silah mojih, a po Vašoj rĕči nastojat ću, da postanem čverstim članom verige naroda našega, pripravljajuć se već sada temeljitim i pomnim naukom i poštenim vladanjem za buduće zvanje moje; jer “u naučnosti i častnosti bi će spas narodnji”.

Izručujuć pozdrav Emila Amruša milostivoj gospodji ujni mu i Vam, usudjujem se i ja, Blagorodni gospodine, Vas i Vašu milostivu gospodju smĕrno pozdraviti i uvĕriti Vas da sam

Vaš najrevniji štovatelj
Gjuro Pilar
osmoškolac

U Zagrebu 30. Travnja 1866.

U zadnje vrĕme prehladih se te već sedmu nedĕlju kašljem, što mi je velika nepravilika, nu pomalo ide sve na bolje.

Želim Vam gospodine dobro zdravlje.

5.

Pilar se javlja iz Bruxellesa gdje je došao na studij. Troškovi studiranja su veliki, ali bi ih mogao biti oslobođen uz svjedodžbu “neimućstva” roditelja. Moli Brlića da mu tu svjedodžbu pošalje i opisuje koji sve fakulteti na Sveučilištu postoje.

Već je više od nedilje danâ, što sam u Bruselju a ipak mislio sam, da će najbolje biti onda Vam pisati, kada podpuno saznadem na čem sam i glede naukâ i glede obstanka. O putu bi Vam rado sada pisao; nu dozvolite, da to

za drugi list preodstavim; toliko Vam ipak mogu reći, da sam 29-toga Rujna iz Zagreba otišao, 30-toga u Beč prispio, tu se 2 dana zadržavao, a zatim preko Monakova, Stuttgarta, Mankeima i Luxemburga 6-toga Listopada u 3 sata po podne Bruselj prvi put ugledao.

Ovdje sam si ipak preduzeo obšire Vam, blagorodni gospodine, ob okolnostih koju napisati, koje me sada najvećma obuzimlju. Vam je poznato, da sam sa malo novca od kuće na tolik put pošao, zaoto i je većinom na putu prošao, a to tim više, što sam 1/5 vrjednosti pri mjenjanju u srebro izgubio. Nu ipak mi je još toliko novca ostalo, da mogu mjesec dana u Bruselju živjeti. Ali naukovne troškove, nebi nikako platiti mogao, jer su u Bruselju toliki, da bi ja, kao kandidat prirodoslovno-matematičkih znanostih morao platiti 250 franakah (125 for u bankama) a kao doktorand 200 franaka, dakle novac, koji presiže svako očekivanje i sve moje sile. To je zato tako velika plaćevina jer bruseljsko sveučilište neovisi od države, već se timi dohodci uzdržaje. Ipak su mi nadu ostavili, da mogu biti oslobođen od platjanja, ako si za 12 ili najdulje 14 danah dobavim svjedočbu neimućstva mojih roditelja. Zaoto Vas eto najponiznije molim, da bi izvolili sa prečastnim gospodinom Opatom i gospodinom Kotasom u tom se složiti, kako bi mi legalnu svjedočbu na latinskom jeziku, ako(je) moguće za dva dana poslali, jer mi je poslje 14 dana već zabranjeno neplativ ili nedonesav legalnu svjedočbu sveučilište polaziti. O polytechnici, koju sam polaziti naumio bio kao što i Vam rekoh, nisam niti traga našao u cjeloj Belgiji; to jest pojedinih strukah ima po manjih gradovih Belgije; ali podpune polytechnike nigdje. U Bruselju imade samo "Université libre" sa 4 faculteta naime: Faculté de Philosophie et Lettres, Faculté de droits, Faculté des Sciences i Faculté de Medecine. Kad sam već u Bruselju a Polytechnike nije, to sam se odvažio preduzeti nauke predzadnje facultete a tim bi imao ove znanosti u propisu kao doktorand "en sciences naturelles":

Chimie organique et inorganique

Anatomie et Physiologie comparées

Anatomie et Physiologie végétales

Géographie des plantes et Familles naturelles

Minéralogie

Géologie

Astronomie physique (mathematiques: a kao doktorand "en sciences physiques)

Mécanique analytique

Physique mathématique

Astronomie

Calcul des probabilités.

S tim znanjem mislim i nadam se, da ću za godinu danah po završenju mojih nauka u Bruselju, ili u Beč ili u Prag otići te proučiti onu struku polytechnike, koja je našoj domovini najpotrebitija. Za sada Vas pako, blagorodni gospodine, molim da izvolite moju molbu izpuniti, kako je po mogućnosti Vašoj. Što se tiče uredništva novina "Indépendance Belge" nijesam još tamo bio dok nečujem od Vas, jeda – li je preuzvišeni gospodin biskup Strossmayer ob otoj stvari što dopisniku peštanskom pisao.

I nadalje se Vašoj blagonaklonosti nadajuć, milostivoj gospodji ruku ljubec

Sveudilj sam

Vaš pokorni sluga

Gjuro Pilar

Pozdrav i zahvalnost opetovna gospodinu Marcu. Isto tako pozdrav gospodji i gosp. Lackoviću i mnogim drugim prijateljem mojim a osobito prečastnomu gosp. Opatu Oršoliću.

Ja sam mojim roditeljem 2 put pisao, molim Vas bl. Gosp. ako bi Vam moguće bilo doznati jeda – li su obadva dobili, da mi onda napišete na znanje.

Moja adresa:
M. George Pilar
Étudiant
a
Bruxelles
Rue des sols 9

6.

Pilar javlja da je primljen na Sveučilište. Uvjeren je da mora zahvaliti Torquatu na pomoći koju mu je poslao biskup Strossmayer. Žali zbog smrti svoga dobročinitelja, svećenika Klasanovića, koji mu je pomagao u njegovoj intelektualnoj formaciji.

Blagorodni gospodine!

Bruselj 30. Studena 1866.

Dosada Vam se stoga nisam pismeno zahvalio na izvanrednoj brižljivosti Vašoj za me, što sam hotio odma Vam sjegurnošću saobćiti moći, jeda – li sam na sveučilištu, kao javan učenik primljen. 26-toga ov.m. bijaše odlučni sbor uprave, 28-ga dobih priloženi list, a 29-ga kartu za polazak sveučilišta. Na poslanu svjedočbu na latinštini nebijaše nikakove primjetbe samo sam morao sastaviti molbenicu na franceskom jeziku. Uzato Vam imam saobćiti

da mi je preuzvišeni gospodin biskup Štrosmayer blagoizvolio podieliti privremenu pomoć od 80 for (neznam bo jeda – li je to dio godišnje podpore), međutim bit će Vam to možebit prije znano; jer tu opet naslućujem uspjeh Vašega upliva kod preuzvišenoga gospodina, te sam skoro uvjeren, da jedino Vami zahvaliti imam, da je preuzvišeni gospodin pozornost svoju na me obratio.

Za taj novi dokaz Vaše naklonosti napram meni dozvolite blagorodni gospodine, da Vam nuz ćuti zahvalnosti i želje srca moga djelomice bar očitujem danas, gdje me uz tolike dobriče Vaše sveti Andre nuka, Vam blagorodni gospodine, milostivoj gospodji i djeci Vašoj sve člane prave srjeće željeti, medju kojimi zdravlje, zadovoljnost neka prvo mjesto zauzimaju.

Nikad ipak veselje posve čisto nije, jer premda toliko ugodnih događaja veselje mi bude, nemila smrt tim mi zada jadih, što je utemeljitelja moga naobrazovanja, velečastnoga gospodina Klassanovića⁵ lišila doduše bolih ovoga svjeta, nu meni uzato priliku oduzela dobročinitelju momu po mogućnosti zahvalnim se ukazati. Ta vjest znatno uplivi na stanje moga zdravlja, s kojim se nemogu pohvaliti; oslabio – bo sam tjelesno puno, zaoto sam i lječnika za savjet upitao. Mislím, da je to posljedica tolikih promjena, koje zraka, koje života a i hrane. Nu boli se umanjuju: vrieme lieči, nadam se boljem.

Milostivoj gospodji ruke cjelivajuć, Vas, blagorodni gospodine, i sve ostale volecjenjene prijatelje moje smjerno pozdravljajuć,

Vaš

ponizni sam sluga

Juraj Pilar

slušaoc sveučilišta

(opaska A.T. Brlića: odg. 12/1.1867.)

7.

Pilar čestita Novu godinu i izražava zahvalnost za dobročinstva koja mu je Andrija Torquat Brlić iskazao.

Blagorodni gospodine!

Bruselj 27. Prosinca 1866.

Na izmaku stare godine nemogu ino neg Vas opetovno uvjeriti da Vas neizmjerne štujem i da dobročinstva, koja mi ukazaste, na uvijek Vam moju zahvalnost osjeguravaju. Nuz to želim, da Vas “Onaj koji jest” skupa s obljub-

⁵ Svećenik, franjevac Klasanović, gvardijan u Osijeku, bio je ujak Pilareve majke. On je potaknuo Pilareva oca da pošalje Đuru u Osijek u školu i financijski ga izdržavao.

ljenom suprugom i milom djecom Vašom u najboljem zdravlju uzdrži, obsipajući Vas srjećom i blagostanjem.

Želeć preporod roda svoga želim mu i muževe naprednim duhom nadahnute, da u tom odlučnom času svaku kob odvrata. Umom i vještinom sposobni za rad o boljku naroda našega, želim, da Vam tjelesne sile duševnim se izjednače, da tim krjepčije stupite u red protagonista za bolju budućnost našu, da radom svojim, ne samo buduće godine, već kroz mnoga ljeta sudjelujete pri podignuću zgrade sklada i harmonije cjelokupnoga čovječanstva, sudjelujući pri preobraženju milog roda svoga.

Milostivoj gospodji ruku ljubeć, sve svoje prijatelje a najpače Vas, blagorodni gospodine, nebrojeno puta pozdravljajući i naklonosti Vašoj se preporučujući i na dalje sam

Vam

veoma obvezani

Juraj Pilar

(opaska A.T. Brlića: odg. 12.1.1867)

8.

Pilar opisuje predavanja jednoga od svojih profesora i diskusije koje je na tim predavanjima vodio.

Mislim da Vam neće sasma ravnodušan biti opis mojega prvoga slovnog pokusa na ovdašnjem sveučilištu; ako Vam je dosadno po predmetu sljedeće redke čitati, oprostite mi, jer zasada neimam Vam drugo što saobćiti.

Osim inih prirodoslovnih predmeta slušam svaki dan predavanja profesora g. Tiberghien-a,⁶ koji slovi po svih obližnjih pokrajina kao učen muž, što je i mnogobrojnim, veoma traženim filozofičkim spisi posvjedočio. Iz predavanja toga gospodina lahko je saznati, da je poprimio ideje Krauseove,⁷ nu popravio i razprostranio ih. Princip mu je pan-en-theističan i proti pantheizmu kao i proti dualizmu. Prekjučer u petak izvadjaše g. Tiberghien iz cjelokupnosti duše njezinu bezkonačnost, protežući isto svojstvo na svaku stvar (chose), koja posjeduje biće cjelokupnosti. Ako bezkonačnost (infinité) nije ino neg suće⁸ cjelokupnosti, veljaše gospodin professor, zašto da se bezkonačnost nenalazi i u konačnih (fini) stvarih, poklam izkustvo nije proti toj, već prije za tu pomisao. Izkustvo nazorava, da sve što jasno izražava pomi-

⁶ Guillaume Tiberghien (1819-1901), ugledni belgijski profesor filozofije

⁷ Karl Christian Friedrich Krause (1781-1832), njemački filozof. Učenik Fichtea i Schellinga. Izgradio u filozofiji sustav koji je sam nazvao panenteizam. Bitna mu je karakteristika spoj teističke filozofije i humanističke filozofije prava.

⁸ Biće, bivstvo, essentia

sao cjeline, je ujedno i neprekidno, te se djeli bez kraja i konca, odakle je lahko zaključiti, da se u neprekidnoj cjelini, bezkonačnost bezkonačno malih čestica sadržaje. Zbilja vrijeme, prostor, tvar, sve je djelivo i to bezkonačno djelivo; jer ako bi se djelivost zanjekala, došli bi do nesmisla evo ovako: Uzmimo reče g. Tiberghien da je čest vrjemena djeliva samo 100 put sa 2 te da bi zadnja dioba dala količnik ničticu, kako ćemo naći prvobitni diobenik, ako ničtica uzmnogena na ma koji uzmnog daje ničticu. Hypotheza je dakle nerazložna, stoga svaka olina^{8a} (quantitas) je i mora biti djeliva bez kraja i konca. Ako je djeliva bez kraja i konca to mora sastojati iz bezkonačna broja bezkonačno malih čestica. Jer da sadržaje izvjestan broj ma koliko velik da je, bilo bi mu diobom kraja, što je principu bezkonačnosti protivno. Osim toga ako olina sadržaje bezkonačan broj bezkonačno malih čestica moramo dopustiti, da su te čestice bezkonačno malene i jer da su ma kako male veličine, sbroj tih čestica nebi bio jednak cjelini već bi ju nadmašio neizmerno. Bezkonačnost je dakle svuda u naravi, u prostoru u vrjemenju u svem što je cjelokupno. Bezkonačnost djelivosti je stopa Božanstva, veli veoma ljepo g. Tiberghien, i dokaz sličnosti medju bezkonačnim i konačnim. Trjeba bezkonačnost krugalja da napune bezkonačni prostor a trjeba bezkonačni broj bezkonačno malih čestica, da napune prostor kruglje. Iz svega zaključuje gosp. Tiberghien, da je “bezkonačno prama konačnu kano konačno prama bezkonačno malenu”.

Sve je to ljepo izvedeno, nu na prvi mah uvidio sam, da se iz tih premissa izvadaju zaključci i posljedice, koje bi malo ne cjele dosadanje filozofičke nazore oboriti mogle, ili stavci gospodina profesora su krivi, onda mu se cjela theoretička zgrada ruši. Svakom subotom gosp. Tiberghien običaje davati razjašnjenje na pojedine svoje stavke i slušati primjetbe svojih slušaoaca, koje uvijek izvanrednom vještinom nemilice pobije. Ja upotrijebim tu priliku te stavim sljedeće pitanje: Ako je bezkonačno maleno napram konačnu, što je konačno napram bezkonačnu, da li je bezkonačno maleno kao tvar, isto tako djelivo kao konačno, na bezkonačno male čestice a ove opet bezkonačno? Pitanje biaše bez dvojbe neočekivano i škakljivo, jer gosp. Tiberghien neodluči pitanje van nakon nekoliko časova, dopuščajući, da je bezkonačno maleno kao konačno opet djelivo na bezkonačno male česti i ove opet bezkonačno itd... bezkonačno. Ako to stoji, primjetnem ja, to neobhodno sljedi, da, kao što je konačno (vrijeme npr.) bezkonačno napram bezkonačno malenu, tako bezkonačno za nas vrijeme mora biti konačno napram drugomu bezkonačnu (vrjemenju) višega stupnja a ovo opet konačno napram bezkonačnu još višega stupnja itd... neizmerno, opetovano. Tim bi dobili bezkonačnu povorku konačna i bezkonačna, u kojoj je svako bezkonačno suće konačno napram bezkonačnu višega stupnja. Gospodin Tiberghien prizna da tu misao nikad zamislio nije, zaoto da će ju uvažiti po vrjednosti. A i je važna, jer po njoj Božanstvo kano absolutna cjelina puno je za nas nedokučivije, nego ako uzmemo bezkonačnost vrjemena, prostora i tvari absolutno bezkonačno u

^{8a}. Količina

običnom smislu. Nu moje je mnjenje, ako što nemožemo shvatiti u svojoj podpunoj veličini, da netražimo obična tumačenja našem krajnomu umu pojmliva, premda bi se u ovom slučaju moglo izbjeći dilemni u koju vode premissa g. Tiberghiena, opredjeliv bezkonačno ne kao veličinu, već kao ideal isto tako djelivost ne bezkonačnu već kao neizmjernu, to bar ne vodi s jedne strane ad absurdum, tvrdeć da je olin konačno djeliva a s druge navodi do relativne konačnosti svakoga suća. Ipak tumačenje je prividno sofistično u svojoj igri riječi a i nemislim, da se nebi našlo bolje tumačenje o čemu ću još misliti kao i o mnogih drugih po g. Tiberghieniu tvrdjenih istina, nu koje mi nisu posvema jasne.

Juraj Pilar

(pismo je bez nadnevka. Opaska A. T. Brlića:odg. 12/1.867.)

9.

Pilar izražava domoljubne osjećaje i s nadom gleda u budućnost svoga naroda. Sluša filozofiju koja ga oduševljava, i na molbu Brlićevu na široko objašnjava temelje svojega filozofskog pristupa znanstvenom obrazovanju. Razlaže neke filozofske sustave među kojima govori osobito o Spinozi. Kritika panteizma. Za temelj svojih spoznaja uzeo je čvrsto uvjerenje koje izražava riječima: "U Bogu, po Bogu i od Boga je sve." Sprijateljio se s profesorima Tiberghienom i Franquiem, koji su mu stavili na raspolaganje svoje knjižnice. Velika zahvalnost Strossmayeru koji je njegov zaštitnik.

Blagorodni gospodine!

Bruselj 27 Siečnja 1867.

"Etsi desint vires, tamen est laudanda voluntas." Tako pjeva Rimska Camaena⁹ a naša Vila slično joj odpjeva; stoga, oslanjajuć na otu izreku mislim, da Vas neprecjenjujem kao što to u Vašem listu naglasiste: jer da Vam drugo djelom i manjka, sama dobra volja bi dovoljavala zasluge Vam dopuniti, nu uz dobru volju izvanredne duševne sposobnosti rese osobu Vašu. Samo poremećeno zdravlje prieči porabu obilnih tih darova. Ipak nadajmo se boljku, nada bo i uhvanje zadnji su nam prijatelji.

Srce mi se jadi, čitajuć, što sve naš siromašni narod, osobito u granici od vladinih organa trpi, a zasjedanje proti muževom zauzetim za napredak i boljak svoga naroda u stanju je i najumjerenijega domoljuba proti samosilnikom svoje narodnosti uzbuniti i razjariti. Zar kroz stoljeća ljevene rieke krvi nedovoljavaju osjegurat nam zadnje i najmilije blagonarodne samosvjesti? Čovjek bi zdvojiti morao kad nebi uvjeren bio, da će čov-

⁹ Camaena, nimfa izvora

ječanstvo, napredujuć neudrživom silom, osvetit jednoć nanešene mu nepravde, kad nebi sjegurnošću predvidjao, da će dobro sjeme prije il kašnje koristan plod donjeti.

Po Vašoj želji namjera mi je u kratko nacrtat Vam moje nazore o znanstvenom naobraženju ma u kojoj struci. Prva točka neobhodno potrebita, te služeca kano temelj svakoj znanstvenoj zgradi, poznavanje je samoga sebe. Tu istinu već stari su Grci svojem najmilijem mudroslovcu pripisivali; nu znano je, da već u Delfičkom gatalištu slovo: “Gnothi seautón” na čelu sve-tišta ucjepano bijaše. Mi možemo o svačem podvojiti; za primjer nam služe idealiste, materialiste, skeptici itd., nu o sebi samom još nitko podvojio nije. Jer ako skeptik veli “ja dvojim da ob stojim”, rječ “ja” već obara mu stavku. Dakle svim ljudem svojna je jedna temeljna točka u kojoj su sjediniti te postupajuć metodično do istine, do spoznavanja vanjskoga, koli duševnoga toli tvarnoga svjeta, pače do pomisli vrhovnoga Bića to jest Boga, dospjeti mogu. A što je to “ja” nego cjelokupnost našega bića, koja se odsjeva u duši našoj. Trjeba nam dakle poznavanje duševnih obavaka, trjeba nam dušoslovja (psychologie) da oprjedjeliv temeljnu istinu do spoznavanja viših istina dospijemo. Lahko je uvidjeti, da je postupanje uzgredna (ascendent), dakle analytično; jer čovjek uputiv se od najjednostavnije i najprva mu poznate istine, uzpinje se postupno do Bića koje sve ob siže do veličja Božjega. Nu put taj kadtada je težak, te nas čestoput u dvojbi ostavi o kojoj izkustvom stečenoj istini. Zaoto čovjek ćuteć tu manjkavost izkustva, te umom svojim shvativ jednom biće Božanstva, spušća se od vrhovnog tog principa, potvrđjujuć razborom svojim one nazore, koje je izkustvom stekao. To je nizgredni, analytični način postupanja pri spoznavanju našem, to je metaphysika u svojem sućstvu, dakle i ona je za znanost potrebita jer predpostavlja vrhovno Biće, bez kojeg je svaka znanost nemoguća. Oba ova načina postupanja imaju svoje zakone, bez kojih težko je kadtada izvit se težkoćam, proizlažećim iz zajedničke porabe analyze i syntheze. Ti zakoni predmetom su logike, koja je od iste važnosti za znanost, kao i prediduće grane; ona bo oštrinu nazorom našim pruža, te polakušuje takodjer duševni promet bez oštětjivanja istine. Koliko dakle praktične znanosti ljubim (ta od djetinjstva sam im odan), mudroslovje ipak zanemariti ne bi želio sve da i nije na ovom sveučilištu obveznim predmetom. Pogledajmo na polje znanosti, potražimo uzrok pogreškam velikih muževa, naći ćemo ga u jednostranoj porabi ili jedinoga iskustva ili razvoda (deductije). Koli ogromnih zaprjeka nenalazi prirodoslovac, povjestnik ili vještak u drugih iskusnih znanostih oslanjajuć se jedino na analysu, naprotiv ne manje zaprjeka nalazi mudroslovac i matematik njegujuć jedino synthesu. Kant¹⁰ je skeptik (nu samo u metaphysici) jer je odviše empiričan a Spinoza¹¹ skoro athej jer mu je deductija podlogom služila. Medjutim ob ovom ćemo niže.

¹⁰ Immanuel Kant (1724-1804), njemački filozof, osnivač kriticizma. Tvrdnjom o fenomenalnosti spoznaje i nespoznatljivosti stvari po sebi započeo njemačku klasičnu filozofiju.

¹¹ Baruch de Spinoza (1632-1677), nizozemski filozof židovskog podrijetla. Racionalist, panteist, monist. Po njegovu učenju Bog i priroda su identični.

Ostaje nam znati kojim bi se načinom dalo izrinuti težkoćam izbora medju znatnim brojem autoriteta ili inače govoreć koji sustav (system) od dosad nam poznatih, trjeba da nam klubkom Ariadninim kroz labyrinte mnenja služi? Svi dosad nam poznati sustavi dadu se veoma lahko na troje svesti, naime na Pantheizam, Dualizam i Pan-en-theizam, dakle u načelu med tim nam je birati. Ipak nijedan sustav od hasne nam nebude, ako nećutimo goruću u sebi želju za spoznavanjem čiste istine, ako se nestavimo u takav položaj, da odnošaj medju misli našom i njezinim predmetom odgovara zaistnosti. Predjimo na izbor sustava.

XVII vjek vidje niknuti u svom krilu muža, koji je kao nitko izkušao kalež gorkih jada, napit od zakorjelih štovatelja, da reknem predpotopnih nazora i principa, svakomu slobodoumnomu i uzletnomu pojavu. Spinoza je taj izvanredni pojav svog nezahvalnog vjeka. Porjeklom Portugiz, narodnošću Židov a rodjen u Holandi već od mladosti pokazivaše mnogo nagnuća kršćanstvu. Nu nehoteć birati medju raznimi crkvami, htjede da je svim athej, htjede sačuvati svoju slobodu misli i rječi. Stoga sastavi dvoje djela s početka na holandezkom jeziku, nu kašnje ih prevede na latinski pod naslovom “Tractatus Theologico-politicus ad veritatis lumen examinatus” i “Ethiku”. Zadnje djelo osobito nauče na nj sve nevolje progonstva, koli svećenstva toli tadašnje philosophije. Nu u XVIII. vjeku isto djelo povisi mu slavu tako, da je kao munja od skrajne prezrjenosti do najvećeg štovanja dopao. Dočim philosophia XVII-toga vjeka sve svoje strelje svakojakih grdoba nanj otrpavi, XVIII-ti vjek malo da ga neobožava. Tempora mutantur et nos mutamur in illis. Veliki muževi, kano Goethe, Lessing, Novalis i mnogi drugi bijahu njegovi štovatelji te poprimiše njegov nauk barem u načelu. XIX-ti vjek izopači mu nauku do skrajnosti (Schelling, Hegel) da se je izvrgla u panegoizam.

Toliko o povjesti pantheizma u svojem poglavitom zastupniku u istini bi pako puno više zaseći morali ako bi hotjeli povjestnički nacrt te nauke imati. Predjimo na razmatranje o načelih Spinoze. On dopušća absolutno jedinstvo u svih stvarih i u toliko ima pravo. Nu postupajuć jedino putem syntheze nepodje mu za rukom ili bolje ne bijaše mu ni moguće po stavljenom mu principu osobnosti razpoznati u tom jedinstvu sadržanu raznovjetnost niti u cjelokupnosti razne elemente koji sačinjavaju njezinu punoću. On tvrdi da Bog nije osoba, jerbo, kako veli, samo ono biće je osoba, koje može nješto izvan sebe razpoznati, ili inače, ono biće može se osobom zvati, koje je krajno i omedjašeno. Buduć pako Bog nije krajan te naprotiv sve u sebi sadržaje i obsiže On ne može moralnom osobom biti. Dosljedno izvadja, da cjeo svjet neima razlog u Bogu već je Bog sam a sve što svemir zaprjema nije ino nego privrjemena preinaka i modifikacija sućnosti Božje. Pravi oblik organičke philosophije jest: sjediniti a ne smješati, razlikovati a neraztvoriti. Pantheizam¹² grješi proti prvoj stavci jer nerazlikuje već mješa. Njemu

¹² Filozofsko učenje koje poistovjećuje Boga s prirodom, a prirodu smatra očitovanjem Božanstva.

vrhovno Biće nije ino van puka narav, doduše misao nu ne razbor, tvar i prostor je nu bez lika; djelatnost (*activitas*) je nu neimajuć volje, u kratko Bog je substancija bez osobnosti. Mješanje Boga sa svjetom, njekanje osobnosti vrhovnoga Bića, rabljenje izvadjanja (*deductio*) izključujući iskustvo glavne su mahne pantheizma, kako nam ga pokazuje povjest kod Eleata,¹³ Neoplatonika,¹⁴ Spinoze, Schellinga,¹⁵ Hegela¹⁶ i drugih.

Dualizam¹⁷ naprotiv raztvora vrhovno Biće a ne razlikuje česti toga Bića. Primjerom nam je theologičko-philosophička nauka Parza i njekojih semitičkih naroda. Dva su tu bića vjekom si zavidna, vladajuć jedno nad svjetlom (Ormudz)¹⁸ a drugo nad tminom (Ahriman).¹⁹ Da je to nespretna nauka netrjeba ni dokaza. Nu ni ona nije bolja, koja vrhovno Biće od svjeta razlučuje te stvari protioštavlja. Bog je podpuna nutarnost te ništa izvan njega neobstoji, što bi ga graničilo, dakle njegovom bezkonačnom i absolutnom biću protivno bilo. Ako je pako tvar ili svjet izvan Boga, to je On tim svjetom ili tvarju omedjašen, dakle nije absolutna i bezkonačna nutarnost i stoga nemože biti ni zadnjim uzrokom toga svjeta.

Velika je kako se opažava teškoća razlikovati a ne raztvoriti, sjediniti a nemješati u čem obe prediduće nauke griješe. Teškoću tu nadvlada pan-en-theizam. Apoštolu Pavlu i najstarijim sv. otcem temeljem bivši u njihovom naučavanju. Tako veli sv. Pavao u poslanici Rim. XI. 36: “Ex ipso, et per ipsum et in ipso sunt omnia”, a sv. Athanas²⁰ podje dalje očitujući da je ta istina proglašena u cjelokupnoj crkvi pod znakom sv. Trojstva. Sv. Anselmo arcibiskup Canterburyjski²¹ veli: “Ex ipsa summa essentia, et per ipsam et in ipsam sunt

¹³ Eleati ili elejci (ime po grčkoj koloniji u južnoj Italiji), pristalice starogrčke filozofske škole, koji su sve objašnjavali razumom odbacujući iskustvo. Za njih je svijet nepromjenljiv, a pojave u njemu samo prividne. Škola je djelovala od sredine 6. st. pr. K. do sredine 5. st. pr. K. Osnivač “Elejske škole” je Ksenofan iz Kolofona, a glavni su joj predstavnici Parmenid, Zenon i Meliso.

¹⁴ Neoplatonizam, posljednja značajna filozofska škola u antičkom svijetu. Djelovala je od 3. do 6. st. Utemeljitelj neoplatonizma je Plotin (204-269). Glavne su karakteristike neoplatonizma: idealizam, misticizam i asketizam.

¹⁵ Friedrich Wilhelm Schelling (1775-1854), njemački filozof, uz Hegela predstavlja najviši spekulativni domet njemačke klasične idealističke filozofije.

¹⁶ Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831), njemački filozof, predstavlja najviši domet njemačkog klasičnog idealizma.

¹⁷ Dualizam, oblik religije koja uči da postoje dvije oprečne i suprotstavljene sile, dva božanstva, bog dobra i bog zla, koji se bore za prevlast u svijetu.

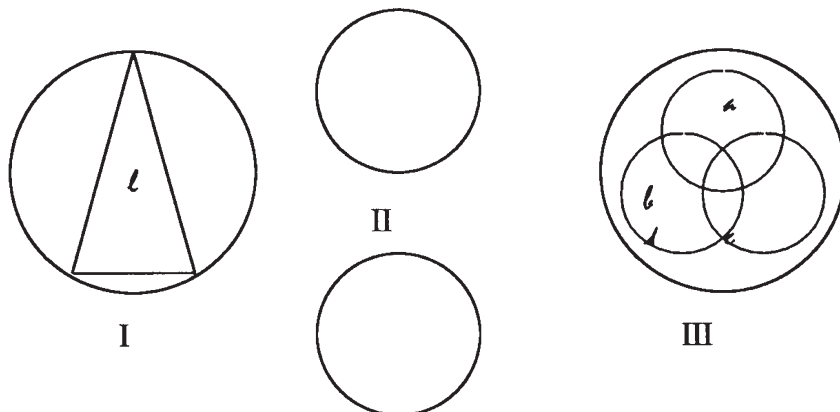
¹⁸ Ormuzd, po učenju zoroastrizma koji je izrazito dualistička religija, duh dobra, dobri bog.

¹⁹ Ahriman, po učenju zoroastrizma bog zla i tame.

²⁰ Atanazije Veliki (295-373), crkveni otac i naučitelj, aleksandrijski patrijarh, borac protiv arijevske hereze, zbog čega je pet puta prognan iz Aleksandrije.

²¹ Anselmo Canterburyjski (1033-1109), biskup, borac za crkvenu autonomiju protiv engleskih kraljeva. U pitanju univerzalija on je realist i veliki protivnik nominalizma. Božanske su ideje uzori po kojima je načinjen zbiljski svijet.

omnia.” Još mnogi drugi primjeri crkvenih otaca i učenjaka srednjega i novijega vijeka dali bi se navesti, nu nebi od veće važnosti za tu temeljnu istinu bili. Na takvom temelju osnovana je nauka, koju sam odabrao za podlogu svoga znanja. U Bogu, po Bogu i od Boga je sve. Izvan njega ništa neobstoji; jer da bi isto izvan njega bivstvovalo već bi ograničen, dakle krajan bio, kao što je to u predidućih već redcih naspomenjeno. Ovdje vrhovno biće nije puka substancija, već prava i najuzvišenija osoba ne samo misao već najviši razbor i najčistija čut i najmožnija volja. Ova nauka ne izključuje slobodu čovjeka kao pantheizam, koji svom silom dokazati nastoji, da mi nemožemo grješiti jer smo česti i modifikacije božanstva a božanstvo kao najviše Biće nemože zlu podvrženo biti. Panentheizam neoduzima jošte slobodu tvrdeć kao pantheizam, da nit po sebi mislimo nit osjećamo nit težimo, da smo posvema zakonom naravi ne samo tijelom već i duhom podvrženi. Gdje ostaje pantheizmu naša zaslužnost i grješivost, gdje upis kazne gdje mnoge druge nužno postojeće inštitucije (kano vjera), koje su s pantheizmom u očitom protuslovju. Vjera u Boga i zakon koji nas s višnjim Bićem veže nečini mu se nimalo potrebitim, dočim panentheizam vjeru i zakon kao i stalno bogoštovje nebhodno potrebitim smatra. Čovječanstvo bez veze s Onim koji jest, moralo bi s propašću završiti. Razlog pantheizmu da vjera nije neobhodno potrebita je ovaj: kad smo mi ljudi preinake vrhovnoga bića, te kanoti uda njegova, što nam je trijeba metnut se u odnošaj s nami samimi? Polag panentheizma vrhovno Biće ravna udes ljudski, ljubi krjepost, jer mu se ova što većma približiti nastoji, dočim mu je grieh mrzak a polag panteizma nit je naš grjeh nit naša zasluga. Štogođ je ljepa, krjepostna čovjek u svjetu izvršio, djéla mu neima, upravo tako kad što zla i nekrjepostna učini. Panentheizam je bez dvojbe pogrješka. Nu umna i uzvišena pogrješka, te ponajviše proti theologiji i dualizmu upravljena nauka. Zaoto se nije čuditi, da su je mnogi umni muževi prošloga i ovoga vijeka skoro bezuvjetno poprimili, a drugi na njezinom temelju (nu s malo srjeće) dalje graditi hotjeli. Pantheizmu manjkaju svi znaci čisto religiozne philosophije a osim toga ostavlja čovjeka često puta u dvojbi o temeljnih istina, što se kod panentheizma nezbiva.

Geometrički symbol tih trih nauka može se gore napisanimi okruzi predstaviti. I. Pantheizam smatra svjet kano preinaku vrhovnoga Bića i u ničem od njega različnu i razlučenu. II. Dualizam predpostavlja dva bića, jedno polag drugog, koja se po svojem osebnom obstanku međusobno medjaše nu u ničem spojena nisu. III. Panentheizam napokon predpostavlja vrhovno Biće, koje obziže sve i izvan kojega ništa neobstoji. Duševni svjet (b) i tvarni svjet (c) imadu razlog i pogodbu u Bogu. Oba svjeta sjediniv se proizvode čovječanstvo (d) ne samo na našoj zemlji nego na neizbrojivih drugih tjelesah svemira, koje mi zvijezde imenujemo.

Moralna osoba Božanstva (a) sjedinjuje se, to jest stavlja se u odnošaj sa čovječanstvom, te čini tako zakon mogućim. Tim je ukratko opetovana podloga svake nauke. Sve što postoji krajno ili vječno mora se podvrći sljedećim zakonom: da je jedino, da je raznovjestno i da su sve česti u potpunom suglasju (harmonia). Već stoga gledišta nije teško presuditi, koji od sustava zaslužuje "izabranim" biti.

Nuždnim mi se je vidjelo toliko Vam, blagorodni gospodine, napisati, da znate zašto se kadkada mudroslovljem bavim i kakov sam system za podlogu odabrao. Moram ipak reći, koliko mi je III. nauka radi svoje jasnoće omiljela ipak je se točno držati ne mogu, jer mi nerazsvjetljuje posvema gdje koja pitanja, kao što sam Vam to u zadnjem listu o bezkonačnosti saobćio. Uzrokom nije nesavršenost njezina, već jedino okolnost, da je istom po Krauzeu u znanstveni svjet stupila a da je prije svojinom crkve bila, kao što Vam primjeri gore navedeni svjedoče. Razumije se samo po sebi, da su mi praktične znanosti glavnom zadaćom, koju rješiti svom silom nastojim. Nuz sve to polag prakse neizključujem teoriju.

Usljed više javnih razprava gospodin Tiberghien obratio je svoju pozornost na me, stoga već evo skoro tri nedelje od kako sam u njem možna prijatelja našao, koji mi činom i savjetom pokazuje pravi put, kako da u znanstvenom radu bez silnih napora uspješno naprjed stupam a što me osobito veseli. On mi je svoju iz svakovrstnih i skupocjenih knjiga sastavljenu knjižnicu na raspolaganje stavio. Isto učini i gosp. Franqui prof. na ovdašnjem sveučilištu, kojega sam upravo danas na njegov poziv pohodio. Njegova knjižnica zasjeca u praktičke znanosti. S gospodinom Tiberghienom pri svakom pohodu ponajviše o Slavenstvu i budućnosti svoga naroda na jugu govorim. On je veoma zauzet za oslobodjenje raje po Turskoj, zaoto ga je veoma obradovao kad je začuo da se Srbija na boj za slobodu sprema. Sa svojim suučenicima također često pretresivam pitanja sadanje politike, te usljed toga imam priliku budućnost južnih Slavena naglasiti.

Žao mi je da do sada nijesam nijednoga Slavjana ovdje u Bruselju našao dočim sam s Brasiljanom i Peruvljanom poznat.

Glede novina umolio sam gosp. Perkovca²² za "Pozor" obećav mu kadkada slabi doduše proizvod svoga pera (ma u kojoj struci) nu dosada neimam odgovora a još manje novina, tako da vjesti ob istoku koje po franceskih koje po englezkih novina kupiti moram. U zadnjem jeziku dosta sam naprjedovao, već govorim dosta tečno. Milo bi mi bilo moći u tom jeziku dopisivati.

Presvjetli gospodin biskup Strossmayer izpuni mjeru svoje vanredne dobrote podjeljujuć mi cjelu za obstanak mi potrijebitu podporu. S njegovom dobrotom morala bi moja zahvalnost korak držati. Nu već za dosadašnje dobroćine osjećam, da mi nebi lahko bilo dostojno se zahvaliti a usljed najnovijeg znaka darežljivosti jošte većma teškoća raste. Ipak čvrsta mi je odluka nijednu prigodu nepropustiti mojemu velikodušnom i visokomu zaštitniku duboku zahvalnost svoju izkazati.

Milostivoj gospodji ruku ljubeć i Vas, blagorodni gospodine, smjerno pozdravljajuć

Vaš
Ponizni sam sluga
Juraj Pilar

Pozdrav svim prijateljem.
Novac dosada nedobih.

(opaska A.T. Brlića: odg. 12/2.867.)

10.

Pilar zahvaljuje za neke usluge, ispričava se što nije platio posljednje pismo koje je poslao, ali za to nije imao novaca. Očekuje vijesti iz domovine, koja je pred odlučnim događajima. Francuske novine premalo pišu o Hrvatskoj, pa moli Brlića da mu piše o svim novostima.

Blagorodni gospodine!

Moji roditelji hoteć mi novaca za odjelo poslati, upotrijebili su Vašu dobrotu i pripravnost, da Vi ono odpravite što oni neznadoše. Iskrene Vam zahvalnosti za taj čin. I gosp. Miši Popoviću hvala - s njegovim bo sam podpisom dobio novce. Nebi Vas ta zabuna i neperilika zapala, da nijesam mislio

²² Ivan Perkovac (1826-1871), hrvatski političar i novinar. Suradivao u Gajevim "Narodnim novinama" i Kušlanovom "Slavenskom jugu". Urednik "Nevena", časopisa Matice hrvatske. Urednik "Pozora" od njegova pokretanja. Protivnik centralizma, zalagao se za personalnu uniju s Ugarskom, uz prethodno priznanje cjelokupnosti i političke samostalnosti Hrvatske.

manje na novcu štetovati nego na bankama. Nu točno računajuć upravo se je obratno slučajilo. Banke bo u vrjednosti rastu a dukati su u Austriji skupi.

Zadnji list koji sam Vam, blagorodni gospodine, 27. Siečnja poslao (čini mi se da sam zaboravio zabilježiti dan) dopao Vam je neplaćen. Nezamjerite mi tu slobodnostinam nisam bo ni prebijene pare u žepu imao i tako sam prisiljen bio neplativ ga odpraviti. Medjutim po svoj prilici nije Vam ni na um palo stog mi zamjeriti.

Važne i izvanredne promjene predstoje u krilu naše domovine; zaoto procjenit ćete lahko, blagorodni gospodine, moju neuztrpljivost poblize o položaju Hrvatske-Slavonije-Dalmacije ubavjestjen biti. U novina od njeko vremena sve manje o nas vjesti, dočim u obratnom razmjeru o Pešti pune uši, pače Beč pred Peštom tami. Zadnja vjest od važnosti, koju sam u "Indépendance Belge" čitao (14. Siečnja) pod nadpisom L'orient, veoma krjepkim rječmi položaj Hrvata opisuje i njihovu težnju pram Srbiji. Od onda skoro ništa. U tom položaju usudjujem se, blagorodni gospodine, umolit Vas za kratak nacrt i pregled naše politike: da li se imamo dobru nadati ili nam je čas jedinstva i slobode to većma odaljen. Uzbudjena ćut mi se doduše miri, kad pomislim, da na čelu naše domovine borioca rješitih i izvježbanih je dosta, koji su vjek pripravnici za dobro doma isti svoj život žrtvovati i time djeo k spasu roda svoga doprinjeti. A osim toga osobito jedna zvjezda ko danica²³ navješta nam sunce duševne slobode. Ipak nuz toliko požrtvovanje sila nam je slaba proti moćnosti naših neprijatelja, premda teško, ipak jim je moguće pobediti. Po mojoj molbi, blagorodni gospodine, mislim i uvjeren sam, da ću doskora dobiti Vašim listom vjesti, koje mi nije moguće u novina naći.

Milostivoj gospodji ruku ljubeć, te Vas blagorodni gospodine i moje ostale štovane prijatelje smjerno pozdravljajuć, vjek sam

Vam
duboko obvezani
Juraj Pilar

Bruselj, 10/2.67.

(opaska T. Brlića: odg. 2/3.867.)

11.

Pilar žali zbog lošeg Brličevoga zdravstvenog stanja. Izvršio je pretplatu na novine na ime fra Grge Martića. Prevađa za prof. Tiberghiena neke dopise sa španjolskog na francuski jezik. Čudi se tolerantnosti toga profesora jer mu je znao oponirati. Kod njega često provodi vrijeme, osobito subote, igrajući šah. Obilazi znamenitosti Bruxellesa.

²³ Misli na biskupa Strossmayera.

Blagorodni gospodine!

Što bi me najvećma veselilo – a čemu sam se i nadao – vjest bi bila, da se Vaše zdravlje polagahno doduše, ali ipak opaživo boljša. Nijesam ipak tako srjetan Vas, blagorodni gospodine, moga štovanoga prijatelja zadovoljnim i srjetnim scieniti. Vaš bo zadnji list nejavlja mi da usrjed skupocjena zdravlja uživete blaženstvo domaćega života te da sudjelujete pri važnih promjena našega političkog položaja.

Medjutim uzrok Vašem tjelesnom malaksanju po svoj prilici u nezgodi je vremena, koje je veoma promjenljivo i nezdravo a osobito za oporavljenike, koji – reć je – više put precjenjuju stupanj svoga zdravlja... Zato gojim nadu, da će ljepi listopadski dani, kada život u naravi uzbuji, kada ptice pjevačice lugovi zapoje, povratit Vam, ako ne podpuno zdravlje a ono bar znatnu polakšicu. Bože daj, tako bilo!

Vaš nalog glede novina izpunio sam – nu ne po slovu – odma sjutra dan. Na adresu kako mi ju napisaste valjalo bi platiti 140 franaka, dočim za Brod samo 72 franka platiti valja. Zasada dakle uzeo sam predbrojku od 15 (predbraja se il 15 – il 30-toga) na adresu: Au révérend pere Greg. Martić curé catolique.

Poste restante Brod. Da sam dodao a Sarajevo par Brod već bi valjalo platiti gore spomenutih 140 fran. Uz te okolnosti mislim da bi isto važno na Vas direktno novine upraviti. Ako tu modifikaciju nužnom scienite izvolite mi u budućem listu obznaniti. 10 for mjesto 25 fran nominalne vrijednosti jesu samo od 18 fran realne vrijednosti premda bi polag bečkih metallika moralo biti 19 fran. Nu bruseljski mjeničari nedaju podpunu vrijednost radi nestalnosti kurza.

U zadnjoj razpravi nijesam išao na Vaše dotično mjesto u listu, već sam uzeo medju trih glavnih sustava filozofije najbolji birati, neobaziruć se pritom na ogranke, kao materijalizam i senzualizam, koji proizlaze iz pantheizma u koliko substanciju kao materiju uzimaju, i na spiritualizam i mysticizam, koji oslanjajuć se na dualizam tvrde da tvar oviseć i dolazeć od zla neima za nas nikakove važnosti. Znao bo sam da nemislite na cjepljenje vrhovnog principa, dočim, bar u načelu, priznajete uzvišenu nauku Spinoze, ko medjutim i mnogim od naših slobodoumnih svećenika, kao što sam to često opazio, u filozofiji temeljem služi. Jer sam za sada dovoljno zaokupljen poslom, ostavljam si na drugi put slobodu koju više prosloviti. Posao mi je prevadjati njeke dopise gosp. Tiberghiena sa španjolskoga na franceski. Načela bo i nauke gosp. Professora osim Njem. zapadne osobito su razprostranjene po Italiji, Spaniji i Portugalu; zaoto mnogi listovi, koji se pravimi panegirici smatrati mogu. Ako Vam je želja priobćit ću Vam, koji list, budi u izvornom jeziku, budi u prevodu, izbor Vam je prost, ili možebit bi htjeli oboje i tu se podlažem volji Vašoj.

Inače ću Vam to još dodati, da se nemogu načuditi toleranciji gosp. Tiberghiena, jer premda sam proti njegovim gdje kojim načelom i javno i privatno slovio, ništa manje taj vanredni muž nesamo da me je primio pod svoju

zaštitu već me je pozvao kad mi volja kod njega večeri provesti, što ja – da mu nebudem čestim polazom zapriečen – svake subote činim te tu medj inim nuz koju partiju šaha veče probavim.

Zasada zahvaljujem Vam na preglednoj crtici, koju mi o položaju naše domovine napisaste. Služit će mi kao nit i pravac u izboru mnjenja, koja mi u buduće putem novina do znanja došla budu. Glede novina narodnih obratit ću se po Vašem savjetu na gosp. Gaja s kojim sam ili bolje kojemu sam iz Zagreba veoma dobro poznat.

Glede podpore obratio sam se na gosp. savjetnika Račkoga, dosada bo neimam glasa o konačnoj odluci presvjetloga gospodina biskupa.

Medju mnogimi znamenitostimi Bruselja mogu reći, da sam većinu vidio i proučio. Muzej Wiertz, kralj. Muzej. Starožitnostih i slikariah, prirodoslovne sbirke, kralj. knjižnicu, većinu crkava i drugih riedkostih pohodio sam te se okoristio koliko mi moje sadanje temeljem služeće znanje dopušća. Ipak nijesam u crkvi sv. Gudule opazijo sliku Ljudevita;²⁴ zaoto sam Vam zahvalan, blagorodni gospodine, daa ste me nanj opaznim učinili. Tom prilikom molim Vas ako možebit znate još koji drugi umjetni ili znanstveni proizvod od važnosti a osobito što se naše historije poblize tiče, da me opaznim učinite. Moju Vam zahvalu u naprjed izručujem.

Milostivoj gospodji ruku ljubeć i Vas, blagorodni gospodine srčano pozdravljajuć, uvjeravam Vas opetovno moga dubokog štovanja i moje zasad gole zahvalnosti.

Prečastnomu gospodinu opatu Oršoliću, gospodji Lackovički, gospodi Marcu, Prebegu i svim ostalim štovanim prijateljem mojim pozdrav.

Juraj Pilar

Bruselj 22. Veljače 1867.

(opaska A. T. Brlića: odg. 2/3.867.)

12.

Pilar javlja da je učitelj talijanskog jezika na nekom posebnom učilištu, a ispravlja i radnje na latinskom. Obilazi znamenitosti grada i kraja. O stupu Petra Velikog. Skup belgijskih studenata koji studiraju u inozemstvu. Žali zbog zbivanja koja se tiču biskupa Strossmayera, i zahvaljuje mu na potpori od 50 for. Šalje sliku prof. Tiberghiena i govori o planovima za ispите.

²⁴ Misli na sliku ugarsko-hrvatskog kralja Ljudevita u katedrali sv. Gudule, na što ga je upozorio Brlić, koji je u Bruxellesu bio 1848. i 1850.

Dugo Vam već dugujem odgovor. Znam da ćete me nezahvalnim ili bar nemarnim scieniti a prividno ne bez razloga. Nenamjeravajuć krivnju sasvim od sebe odvratiti, mogu ipak za svoje opravdanje reći, da mi je vrieme veoma zaokupljeno, ponajviše s prepisom mojih fizikalnih bilježaka, što sam nakasnio u kratko vrieme izvršiti da nezanemarim ostale poslove.

Nuzato učiteljem sam talijanskoga jezika na ovdašnjem jednom posebnom učilištu (čudno će Vam se činiti a ipak je tako), nuzato sam nadzornik pismenih radnja na latinskom jeziku. Te uredne i neuredne radnje izmore me preko dana i pod večer, da jedva ih završiv, snom sam obamljen.

U zadnjem listu govorili ste mi medju inimi meni korisnima i poučnim stvarima, takodjer o stupu Petra Velikoga, koji jošte na opredeljenom mjestu postoji. Spomenik neće biti sudeć po nadpisu od davna podignut; stariji je okvir vodnice, kojegno nadpis već je zubom vriemena znatno izlizan tako, da sam samo sljedeće razabrati mogao

Libato vino hora post meridiem tertia
Petrus Alexovitz Czar magnus Moscoviae dux...

Ostalo je nečitljivo nu čitao sam, da je na otom miestu prežitak gostbe neobičnim putem vratio te učinio tu dolinu od poviestničke važnosti. I druge zbirke i znamenitosti bruseljske pohadjam marljivo, isto tako i sve zavode i nastrojbine, koje poznavati bit će mi uvijek od koristi. Tako sam ove nedelje pohodio i proputovao gorska mjesta Tubise i Querente te proučio sa članovi "de la société Linéenne" a pod predvodničtvom gospodina učitelja Lambotte tamošnje stienokope porfira. Trideset i dva metra pod zemljom, u špilji kapajućoj vodom od svih strana, malo razsvietljenoj gosp. učitelj nam razpravljaše tvorbe raznih kora zemaljskih i prolom vatrometna tvariva. Ciela stvar bila je veoma zanimiva samo vrativ se kući odma legoh, da oporavim po kamenju izmorena uda.

Važniji događaji ovdje su kongres pitomaca Belgijanskih inozemnih sveučilišta, koj se je iskazao svojom umjerenošću (u mladeži bo bruji krv) inače kao u obće mladjahni proizvodi ostat će po svoj prilici bez znatna upliva. Više od 2000 djaka su prisustvovali; 200 po prilici i Bruseljskog sveučilišta bili su članovi skupštine (medju kojimi i ja).

Drugi događaj svetčani je ulaz vojvodinje Hohenzollernske sada grificce Brabantske. Nu to ste čitali u novina.

Žalibože jošte nedobivam nikakovih novina od doma, zaoto nije se čudit, da se kod nas mnoge stvari zbivaju koje tek kasno dočujem. Tako sam začuo ovih dana viesti o mom preuzvišenom zaštitniku, koje su me grozno iznenadile. Ako scienite, Blagorodni gospodine, da zaslužujem Vašeg odgovora, molim Vas liepo obavijestite me poblize o stvarih, koje u novina naći nemo-gu, mnogi bo od mojih prijatelja, a osobito gosp. Tiberghien s interesom prate gibanje naroda našega.

Toli sam srietan na novo od presvietloga gosp. Biskupa svotom od 50 for podporen biti. Riedka zaista srieća, nu više udešena, Vaše bo tu djelo i ine gospode mojih prijatelja jasno se očituje; primite za sada uvjerenje duboke zahvalnosti moje, dok mi to inače van riečni moguće nesbude.

Ovdje Vam prilažem sliku gosp. Tiberghiena moga učenoga učitelja i štovanoga prijatelja, koju mi je nedavno prikazao. Njemu zahvaljujem moj sadanji povoljni položaj. Po njemu takodjer upoznao sam se sa drugimi učenicima ljudmi. Stoga žalim veoma da mi nije dano radi nedostatka vriemena, upotriebiti sva sriedstva, koja mi se za znanstveni napredak pružaju, šteta svake ure koju od svoga učiva odvratiti moram. Fugit irreparabile tempus!

Osobito zanima gosp. Tiberghiena sustav naših učilišta, sudeć po meni, da učitelji čestiti a učenici marljivi biti moraju, što je svakako *conditio sine qua non*, svakoga napredka. Od kako nam Niemac neknjiguje po naših gimnazija mladež i učitelji ogrijani plamom domoljublja sav trud ulažu, da narodne vrline na svietlo iznesu.

O gosp. Tiberghienu, ako čitate "Leipziger illustrirte Zeitung", moć ćete naći članak napisan po gospodinu de Leonhardiu, učitelju filozofije na Pražkom sveučilištu, koj je zet Krauzeov, te nastoji nauke tog mudroslovca i gosp. Tiberghienove razpučiti medju Niemci. Kašnje izvolite, Blagorodni gospodine, sliku mojim roditeljem poslati da i oni vide, premda iz daleka moga dobročinitelja.

Za sada o sebi mogu Vam javiti, da me zdravlje podobro služi, radnja mi nimalo neškodi. U prvom tečaju imao sam kolokvija u (rudarstvu) mineralogiji, zoologiji i psihologiji te dobio sam sviedočbe uslied kojih mogu se podvrći izpitu u chemiji, physicsi i botanici. Šteta što nisam odma početkom kolovoza amo došao, te se podvrgao ispitu "gradué en lettres" jer bi tada mogao pred vladinimi povjerenici ispit položiti, ovako pako morat ću se podvrći facultativnom ispitu pred povjerenici sveučilišta, koj se zbiva početkom buduće godine. Prije toga u kolovozu želim zaoto ipak podvrći se ispitu gradué en lettres, kao što mi to i gosp. Tiberghien savjetuje.

Svršiv znanosti prirodoslovne želim nastaviti svoje obljubljene nauke to jest matematiku, zasad koje morat ću kašnje ići (ako Bog da i srieća junačka) u Gand (Gent) gdje ću završiti svoje naukovanje. Sve to želim izvršiti u 4 godine.

Preporučujuć se Vašoj dobroti i pozdravljajuć Vas srčano kao i milostivu gospodju suprugu Vašu, kojoj ruku ljubim, ostajem vjek

Vam
Blagorodni gospodine
kruto obvezani
Juraj Pilar
Rue trois têtes 10

Prečastnomu gospodinu opatu, gospo. Prebegu, Marcu i velečastnomu gospodinu Ivi Rodiću takodjer smierni pozdrav.

13.

Pilar piše da nije izašao na ispit jer nije imao novaca platiti ispitnu taksu. Tiberghien postao rektor Brusselskog sveučilišta. Rasprava s mladom Talijankom za vrijeme posjeta prof. Tiberghienu, koja je Hrvate i druge Slavene proglasila divljim i surovim narodom, ostavši u velikoj neprilici kad je saznala da je Pilar Hrvat. Odaje priznanje Strossmayeru za njegov rad na mnogim područjima života. Nada se da će doktorirati sljedeće godine.

Zadnjim Srpnjem završila se je prva školska godina moga naukovanja na bruseljskom sveučilištu. Imao bi tada izpit položiti, kao što ste se nadati mogli; nu pomanjkanje troška da platim ispitnu taksu, učini mi to nemogućim, jer sve svoje dosadanje zasluge morao sam dati za rubine, odielo i druge sitnarije bez imena, nu koje su neobhodno potrebite, ako čoviek želi ovdie u ikojoj kući primljenim biti.

Ako uzimam novca položiti ću izpit početkom buduće školske godine te ću onda nastaviti nauke za doktorat a poslje, kao što sam već spomenuo, preuzet ću matematiku. Taj postupak savjetovao mi je moj štovani prijatelj g. Tiberghien, koj izvan što slovi kano mudroslovac na daleko i na široko uživa ktomu puno ugleda u Bruselju i u Belgiji. Tako je za buduću godinu izabran jednoglasno za rektora Bruseljskog sveučilišta, što je u svakom obziru spomena vriedno.

Zadnje nedjelje bio sam mu gost cjeo dan. Poslje objeda prošetali smo se okolicom grada u društvu cjele porodice, putem ućeć biljke, koje nadjosmo. Vraćajuć se kući vidjeli smo uzlet balona "Le rapid".

Za večerom kod gosp. Tiberghiena imao sam priliku upoznati se sa nekim Talijanom iz Bologne već za dugo vriemena u Belgiji nastanjenim i s njegovima dvjema kćercama od kojih starija zriela djevojka htijaše o svačem razpravljati. Dodje razgovor o Hrvati i inih Slavenih na jugu i o njihovoj hrabrosti u ratu. "O tomu se nije čuditi, umjetnu gospodjica, to su divji i surovi narodi, bez svakoga naobraženja i civilizacije koji neimaju ni pojma ob individualitetu te zaoto kao sliapi u boj hrlu." Tu gospodja Tibinghiena umietnu: "Gospodjice, gospodin Pilar je Hrvat." Nemožete si pomisliti zabunu u koju nabasa gospodjica, uslied tih riećih; a zatim koje izprike!! "Nie nuždno, rekoh ja, gospodjice, da se izprićavate. Uzrok tomu je krivo mnjenje, koje na zapadu o nami vlada. Narod koj ljubi pjesništvo, pjevanje i glasbu, kojeg umni proizvodi u svih važnijih europejskih jezicah su prevedeni, nije nenaobražen, a što nije sebičan i lukav kano zapadni narodi već gostoljubiv i iskren, sretniji je uz svoju prostotu nego Vaši zapadnjaci uz njihovu civilizaciju." Gosp. Tiberghien mi da pravo i tim se razpra završi.

Po toj crtici lahko je uvidjeti zašto Magjari i Njemci pravo imaju.

Neima dvojbe narod jugoslavjanski naprieduje neodoljivom silom, mladjahno nu kriečko mu oduševljenje obara sve zaprieke. Bog dao, poslie dugih muka dospjeo u luku mira i prosviete.

Pravi put pokazuje naš obljubljeni biskup, gospodin Josip Juraj Strossmayer. Vjieran svojem načelu biti zaštitnikom znanostih i umjetnostih, utemeljio je akademiju i sveučilište a sada prvu slikovnu zbirku u našoj domovini. Ako toliko požrtvovanja nevriedi viečite uspomene u narodu jugoslavienskom, Jugoslaveni nebi zaslužili bolje budućnosti.

Ako posjetite presvietloga gospodina biskupa, izkažite mu koli duboku zahvalnost ćutim za sve, što je blagoizvolio za me učiniti, zamjeravajuć njegovo zadnje plemenito djelo. Sav svoj trud ulažem da bar u nječem svojem domu i rodu od koristi budem. Bog nek mi u tom radu od pomoći bude.

Prisiljen sam, Blagorodni gospodine, i ovaj Vam list neplaćen poslati, nebi bo rado da čekate dok mjesećinu primim (mjeseć mi nepočima prvim). Ako buduće godine svršim srjetno ispit za doktorat znanostih, želim i nadam se da ćemo se vidjeti, a donle i nadalje Vaše prijateljstvo, blagorodni gospodine, kriepit će me u nastavku moje zadaće.

Ljubim ruku milostivoj gospodji supruzi a pozdravljam Vas srčano kao i opata Oršlića, g. Ivu Rodića, g. Prebega, Marca i sve moje ostale štovane prijatelje.

Blagorodni gospodine
Vam viekom odani
Juraj Pilar

Bruselj 3. Kolovoza 1867.

14.

Pilar javlja da je položio ispit i diplomu poslao Strossmayeru, kojega smatra najzaslužnijim za svoje uspjehe. Jednako zahvaljuje na potpori i Brliču. Preostaje mu još jedan ispit do doktorata. U slobodno vrijeme bavi se slikanjem i glazbom.

Blagorodni gospodine!

Nakon poduga mućanja javljam se s dobrom viesti, koja će i Vami bez dvojbe ugodna biti. Položio sam 24. listopada svoj prvi izpit, i to s odlikom. Još ove godine, ako Bog da, želim položiti zadnji izpit u prirodoslovnih znanostih (doktorat en sciences), a onda preuzet ću matematiku s kojom se sveudilj bavim.

Diplom poslao sam Preuzvišenom g. Biskupu Strossmayeru, koj je lje najvećma doprinio srietnom tom uspjehu, bivši mi pomoćnikom u nuždi i oskudici. I Vami, Blagorodni gospodine, velik dio moje zahvalnosti ide, koj ste toli za me se zauzeli. Vaša dobrota predtekla je uvijek moje želje. Srčana Vam hvala za mnogi znak prijateljske naklonosti.

Svoje vrijeme osim u nauku i podučavanju, bavim slikarenjem i glazbom, dvie zabave, koje nestoje puno a netroše uzalud vrijeme. Od doma nikakvih viestih. Jedina nada ostaje mi u Vašem željenom listu, koj doskora očekivam.

Pozdrav g. Oršoliću opatu, g. Ivi Rodiću, gg. Marcu, Prebegu, Skalici a osobito gospodji Lackovički; njezin dvostruki gubitak nemogu dosta sažaliti.

Ljubeć ruku milostivoj gospodji supruzi, a Vas smierno pozdravljajuć,
Blagorodni gospodine

Vaš ponizni sam sluga

Juraj Pilar

Bruselj 31. Listopada 1867.

15.

Pilar čestita Brliću imendan i prinovu u obitelji. Javlja da je položio prvi ispit za doktorat. Misli da je iskoristio dobrotu biskupa Strossmayera, pa ne može od njega više tražiti pomoć za studij. Srbija neće ići u rat protiv Turske, jer je slaba i ne može očekivati pomoć ni od koga. Žali što je Brod na granici s Turskom, jer bi mogao razviti veliku tranzitnu trgovinu u kojoj bi se razvio. Profesor Tiberghien je svojim nastupima kao deist izazvao napade materijalista i ateista.

Blagorodni gospodine!

S dvostrukom pripravnošću preuzimam poželit Vam, prilikom Vašeg imendana, svaku srieću, zdravlje i zadovoljnost, a to s razloga, što sin Vam Božidar povećajuć porodicu, poveća i dužnosti, kojim jedino dugim životom i dobrim zdravljem odgovoriti možete.

Svevišnji produljio Vam dane kroz mnoga ljeta, da bez zaprieke doživite na Vaših sinovah izpunjenje onih želja, koje ste od mladosti gojili, nu koje Vam nemili slučaj skrši. To su mi želje i tim iskrenije, što i samom vesele mi bude svojem prijatelju i zaštitniku, najboljem i najmilijem, danas sutra milo dragim zamieniti. Bog Vas poživio, koli Vas toli Vašu štovanu suprugu i milu Vam diecu.

Ispit, koj sam položio prvi je za doktorat, nu da položim zadnji, najvažnija je zadaća. Neimam namiere tražiti podpore. Te su me iluzije prošle. Što se pako presvietloga gosp. Biskupa tiče, njemu sam silno obvezan za pomoć zadnje godine. Ta bilo bi zaista nevriedno opetovno njegovu blagodarnost upotriebiti. Dosta za me učini hvala mu. Što je za dom i rod učinio nemala mu slava.

Kao svake jeseni i zime (a to već po treći put) tako i ove godine trpim s prehlade, tako da mi je liečnik zabranio gibanje i mienjanje temperature. Nu što svake godine srietno prolazi, najdajmo se da će i ove godine srietno proći.

Mi južni Slaveni zaisto smo male srieće. Za mlatenje smo dobri, nu na pir nas nezovu. Tako je viekom bilo i ostat će dok ujedinjeni majkom slogom neodpremo tudjim nasilicam

Kao što u novina čitam teško da Srbija na Turke udari. Ćuti se slabom a od nikud joj pomoći. Ni Bosnjaci, teško da bi odgovorili bratinskom pozivu Srbalja, te se oružja latili. Starog su navikli bremena, u sužanjstvu zaboravili su zlatne slobode.

Da nije Turske, svakako bi za naš Brod to od velike važnosti bilo. Osobito položaj pribavio bi našem gradiću silnu transitnu trgovinu, koja bi pomalo i prostranila grad. Tvrđja naravno morala bi prestati služiti vriebcem za gnjezdo. Nu to se nesbude skoro – žali – Bože.

Veli se Austrija naprieduje. Dok granica postoji, koja je zaisto crna točka(!) u svezi Austrijskoj, napriedak je lokalnan te na štetu drugih.

Gospodin Tiberghien je rektorom Bruseljskog sveučilišta, te je otvorio godišnja predavanja (sjajnom siednicom) sjajnim govorom, koj je mnogo odzvuka zateko.

Kako sam Vam napomenuo g. Tiberghien jest Deist, stoga nije ni čudo, da je s druge strane kod materialista i atheista, proti kojim je govor upravio, našo silna odpora. Najdrzovitiji napisashe bezsmislene odgovore koje odbijati nije vriedno. Kad ne samo čoviek tvrditi se osmjene, da nije Boga, no da je ideja ravnajućeg bića štetna, škodljiva i nemoralna za društvo, znanost i napriedak, kad s Prudhonom²⁵ veli Bog je zlo, mislim teško je takomu čovieku doznati najmanjega izobraženja te iskre srca i uma.

Sriećom mladež većinom nije te misli, već nadahnuta boljom ćuti zabacuje načela, po kojih vjera, rod, društvo i zakon niesu ništa, ili sriedstva k postignuću pohlepni namiera. Gospodin Tiberghien je proti Atheizmu, Materialismu i pozitivizmu. On je za red u svemu i u svaćem a proti svemu što prieči pojedinca kao i cielo društvo da izpuni od Boga podieljenu mu zadaću.

Milostivoj gospodji, Vam, Blagorodni gospodine kao i Vašoj dieci smierni pozdrav. Ujedno pozdravite g. Marca, g. Prebega, gdju Lackovićku, g. Fridricha, kojeg srieću i nesrieću jednako dielim, a nada svim moga ljubljenoga i štovanoga opata g. Oršolića.

Vam
zahvalni
Juraj Pilar

Bruselj 23. Studena 1867.

(opaska A. T. Brlića: odg. 23/12. 867.)

²⁵ Pierre Joseph Proudhon (1809-1865), francuski publicist i ekonomski teoretićar.

16.

Blagorodni gospodine!

Dopustite da s kratčine vriemena na ovaj način Vam prinesem želje za buduću novu godinu, želje, koje većaju sa štovanjem i zahvalnošću napram Vami.

Sve što Vas i Vašu porodicu obveselit bi moglo, Bog Vam podielio, a nada svim dobro zdravlje i podpunu zadovoljnost. Bez tih bo milostih Stvoritelja nije prave srieće.

U krugu Vaše porodice u društvu ljubljene Vam a meni mile gospodje supruge proživjeli srietne dane. Izpunjenje tih želja brojat ću medj poglavite događaje života svoga.

Pozdrav gg. Marcu, Prebegu i ostalim gg. prijateljem i poznancem a osobito g. Ivi Rodiću zamieniku moga ljubljenoga djede Klasanovića.

Blagorodni gospodine

Vas duboko štujući

Juraj Pilar

Bruselj 23. Prosinca 867.

17.

Pilar javlja da od Mrazovića dobiva "Pozor", da nije sretan zbog političkog stanja u domovini, ali kulturno ga stanje ohrabruje. Veseli se poboljšanju zdravstvenog stanja Torquata Brlića. Piše kako je izgubio prihode od instrukcija koje je davao iz talijanskog jezika i botanike, ali je preko novina dao oglas i ponudu za učitelja francuske stenografije. Ove godine će znatno više raditi na doktoratu. Živi dosta oskudno i zahvalan je prof. Tiberghienu što ga pozove na ručak dva puta tjedno. Uči u Kraljevskoj knjižnici gdje je naišao i na narodne pjesme Vuka Karadžića u prijevodu Elise Voiart. Raspitao se bi li se moglo vino iz Slavonije prodavati u Belgiji.

Blagorodni gospodine!

Napokon posieti me srieća: dobivam novi Pozor od prijatelja Mrazovića,²⁶ koji je pravnikom u Pragu. Tim sam obilno ubaviešten o stanju naše domovine, nu žali Bože neimam dobrih viestih. Naprotiv na književnom polju znamenita djela obogatiše našu literaturu; koli znanstvena toli historička važnost Flore hrvatske, Pogleda na državno pravo Trojedne kraljevine, Hrvatsko srpske književnosti, zajamčena je imeni pisalaca.

²⁶ Matija Mrazović (1824-1896), političar, pravnik i publicist. Jedan od osnivača "Pozora". Član Narodne stranke. Nakon njezina raskola 1880. vođa Neodvisne narodne stranke.

U zadnjem listu Vašem s veseljem sam razumio da Vam, nakon toli vremena, zdravlje znatno se popravlja. Hvala Bogu ni ja nebolujem, nu ipak neznam jeda – li sam zdrav. Moj položaj u Bruselju skroz se je promienio, nu ne na moj boljak. Dva Engleza, kojim sam poduku u talijanštini davao, odputovaše. Gospodja Nico de Cartagy, koje kćeri predavah botaniku, povrati se 28/1. u Galatz (Moldavski) domovinu svoju. Prije toga gubitka ostavio sam mjesto repetitora na jednom od Bruseljskih odgojilišta, jer predavanja na sveučilištu me priečiše odgovoriti pogodbam (ove bo godine za doktorat puno su ure uzmnožene pram lanjskoj godini). Uslied toga ostadoh bez zasluge. U nuždi ponudio sam se putem novina za učitelja stenografije francuske, polag Stolzeova systema, u kojem sam se uvijekbao uslied bilježenja (mojih) predavanja na sveučilištu, da podpuno rieč govornika sliediti mogu. Gospodin Tiberghien preporuča me svojim poznancem i daje mi objed dvakrat na nedelju. Bez njega zlo po me.

Prem mi je položaj toli stišnjen negubim nade no pouzdavajuć se u pomoć Božju smielo budućnost uočujem, a vrijeme kojim obilujem, upotriježavam na nauk. Njekoliko ura na dan bavim se u Kraljevskoj knjižnici, gdje osim najskupocienijih znanstvenih i philosophičkih knjiga, nalazim takodjer spomenika naše literature. Tako nadjoh diela Miklošičeva, njekoje liturgičke spise a u prievodu Vukove narodne pjesme od gospodje Elise Voiart. Prievod, kao naravno nije posve točan, jer je polag Njemačkoga (Talvi) u kojem lice narodne pjesme puno je već izgubilo. Ipak možno je shvatiti pjesničke ćuti sdušnoga prem prostoga naroda našega.

Propitao sam bili se vino slavonsko u Belgiji prometnuti moglo. Evo što iz svega prosuditi mogu. Naša vina nisu baš jaka (u obće govoreć) a to je prva pogodba, koja se ovdje pita. Ako naše vino kakvoćom sravnimo Bordovskom: 250 litara platilo bi se 60 franaka uračunav vozarinu, koja od nas trikat bi veća bila jer Bordovsko vino vozi se morem u Antverpsku luku. Osim toga veliko je pitanje da li bi naše vino i klimateričnu promjenu podnieti moglo? Za taj slučaj dobro je osumporiti i izpaliti burad, ako je vino kiselo presjedit mu dati na kredi, koja oduzme kiselinu a ostavi ugljikov plin koj vino prštiti ćini.

O vozarini nemogu Vam ništa reći, ovisi bo o kolićini proizvoda te o maltarini, koja se plaća za provoz. U slučaju ako bi hotjeli, Blagorodni gospodine, pokušati prometnuti našega slavonskoga vina, što bi za cielu okolicu od važnosti bilo, najbolje bi bilo da pošaljete “un échantillon de vin” kojemu trgovcu tiem proizvodom, on će Vam kazati kakvoću vina i pogodbe. Jedan od glasovitijih trgovaca je

Monsieur Michelet
Chaussée de Mons 57 A

a

Bruxelles

Za daljnja propitivanja preporučujem se i u buduće.

Sačuvajte mi i nadalje blagorodni gospodine, cienjeno prijateljstvo Vaše. Ja prestati neću nastojati podpuno mu odgovoriti.

Milostivoj gospodji ljubim ruku. Pozdrav štovanim prijateljem mojim

Blagorodni gospodine

Vaš ponizni sluga

Juraj Pilar

Bruselj 10. Veljače 1868.²⁷

(opaska Torquata Brlića: odg. 21/2. 868.)

²⁷ Kao što je već rečeno, postojalo je još jedno pismo iz ožujka 1868. No ono se izgubilo, ali je i njegov sadržaj Bučar prepričao u svojem prilogu, pa ga ovdje donosimo. "Poljednje pismo Pilara iz Bruxellesa je od ožujka 1868. On se zahvaljuje Brliću na velikoj mu iskazanoj pomoći. Bio je odlučio po Brlićevoj poruci da se obrati na namjesničko vijeće u Zagrebu, te ujedno zamoliti brata Brlića da njegovu molbu podkrijepi svojim uplivom (Ignjat Brlić je bio tada tajnik Stola sedmorice – M.A.), no zadržao ga blagodar preuzvišenog biskupa Đakovačkog Strossmayera. Ovaj mu i ove godine priteče u pomoć novčanom pripomoći. Prema tome ne zna da li bi bilo primjereno i uza to molbenicu predati. Očekuje tu Brlićev savjet. Pilar je konačno ipak poslao molbu i dobio potporu od zemaljske vlade. Neće odustati da koncem lipnja, ako ne dodju nepredviđene zapreke, položi ispit. Predmeti ispita jesu ovi: astronomija, mineralogija, geologija, kemija, botanika, zoologija, sravnjujuća anatomija i fiziologija. Predmet je ispita opsežan i strog. To ga ipak ne odvraća od njegove namjere, a što mu vremena manjka, to nadomješta marljivosti.

Dalje javlja da među njegove rijetke zabave spada i šah s kojim se je već kod kuće bavio. Posljednje nedjelje pošao je u kavanu 'Des milles colonnes' u središtu šah-kluba te je zametnuo okršaj sa priznato najjačim šahovskim matadorom u Bruxellesu g. Klermannom. Ili srećom ili vještinom dobio je igru. Tečaj igre saopćuje Brliću, jer mu je poznato da je i on ljubitelj te igre. Ujedno daje prikaz cijele igre sa uobičajenom notacijom te moli Brlića da mu javi kako se naši nazivlju razne figure, da si nadopuni svoju narodnu glossologiju. U 48 poteza je njegov protivnik izgubio igru."

